

УДК 94(477.43)“1920/1930”:323.15(=161.2)(470.62)

І.А.Ісакова

Допомога державних та громадських структур Поділля, щодо покращення культурно-освітньої роботи серед українців Кубані (20-ті – поч. 30-х рр. ХХ ст.)

У статті проаналізовано допомогу державних та громадських структур УСРР, зокрема Поділля, щодо забезпечення українських шкіл Кубані вчителями.

Ключові слова: українці, “українізація”, вчитель, мобілізація, УСРР, Поділля, РСФРР, Північний Кавказ, Кубань.

Відтворення цілісної картини генези українського етносу, неможливе без дослідження української діаспори – його невід’ємної частини. Зокрема, йдеться про важливість та необхідність вивчення питань, пов’язаних з особливостями розселення, чисельності українців, процесів адаптації в іноетнічному середовищі, змінами в етносвідомості, характеру взаємодії з іншими етнонаціональними спільнотами, соціальної мобільності, умінні протистояти асиміляційним процесам і на цій основі збереження і розвиток власної самобутньої культури тощо. Без врахування цих аспектів не можна обійтися при виробленні концепції формування, функціонування та взаємозв’язків української діаспори з етнічною батьківщиною, що також складає одне з найважливіших завдань сучасної української історичної, соціологічної науки, та політики держави в цілому.

За даними останніх підрахунків нині поза межами етнічної батьківщини перебуває близько третини українців. Їх громади існують практично в усіх незалежних державах, які постали на теренах колишнього СРСР, у багатьох країнах Європи, Америки та в Австралії. Розпад СРСР й утворення на його теренах із колишніх республік незалежних держав загострив проблему української діаспори, виокремив внутрішні чинники якісних змін в її середовищі і наявних протиріччя. У сучасній історіографії актуалізувалося таке соціальне явище – як “східна українська діаспора” [18, с. 3].

Після здобуття Україною незалежності виникла необхідність більш глибокого аналізу процесів у середовищі українців, котрі мешкають поза межами материнської України, особливо у Російській Федерації, де українська діаспора є найбільш чисельною. У 20–30-х рр. ХХ ст. із 50 млн. осіб національних меншин у РСФРР 8 млн. були українцями. При цьому зазначимо, що попри тривале проживання в іншомовному оточенні українське населення на той час не втратило здатності до самоідентифікації [20, с. 162]. Загалом від 55 до 70% українців в найбільших ареалах проживання визнавали за рідну мову українську. Найвище число їх було в Кубанській окрузі, де за даними перепису 1926 року українці становили більше 60%, для порівняння росіяни – 33,4% [11, с. 148].

Звернення до обраної нами теми дослідження зумовлено і процесом переосмислення усталених поглядів, що має місце у новітній українській історіографії та пов'язане з відходом від ідеологем минулого, пошуком альтернатив радянській методології, новою інтерпретацією начебто вже відомих фактів, подій. Крім того, сучасні можливості дослідників у доступі до джерел якісно відрізняються від тих, що були раніше. Тому введення до наукового обігу раніше невідомих матеріалів, їх аналіз, співставлення є дотичними до нашої теми дослідження, дозволить значно розширити і поглибити знання з історії українців Російської Федерації 20–30-х рр. ХХ ст., зокрема Кубані. Тим самим інтерес до пропонованої проблеми носить об'єктивно-науковий характер.

Зазначимо, що ця тема належить до числа дискусійних в українській історіографії. Термін “східна українська діаспора” не був поширений у радянські часи і матеріали про українську діаспору майже не друкувались. Лише після I Конгресу українців, який відбувся у січні 1992 року цей термін на постійно закріпився в дослідженнях українських учених [5, с. 57].

У той же час, сучасний стан розв'язання етнопонаціональних питань та здійснення відповідної політики потребує ґрунтовних наукових досліджень в цій галузі, виваженого погляду на такі болючі проблеми, що демонструє сучасна українська історіографія. Українцям на Кубані присвячене дисертаційне дослідження Євгена Петренка де висвітлено етапи переселення українських селян на Кубань [16]; Дмитро Білий розкрив національно-культурний розвиток українського населення Кубані, починаючи з 1921 року і закінчуючи 1932 роком [2]; Надія Яремко дослідила народнописенну культуру українців цього регіону [32].

Досить цінними з даної проблеми стали праці українських дослідників: Дмитра Білого [1], Рената Польового [17], Романа Коваля [14]. Національно-культурний розвиток українського населення Кубані добре висвітлено у статті Сергія Заремби [10].

Трагедію українців на Кубані зокрема у часи голодомору 1932–1933 років, репресій висвітлено у дослідженнях Ігоря Винниченка [4], Богдана Гориня [7], Богдана Лановика [26]. Оригінальними і змістовними є і праці Ф.Заставного [11], В.Сергійчука [17], В.Смоля [25], М.Вівчарика [5], О.Синиці [21], В.Євтуха [8], О.Панченка [15]. Серед російських дослідників варто відмітити праці І.Васильєва [3], І.Іванцова [12], О.Терещенка [24], В.Чумаченка [31]. Попри свіжість висновків, оригінальність постановки проблем, введенні у науковий обіг наявного кола джерел все ж, у цих та інших дослідженнях розглядаються лише загальні тенденції національно-культурного розвитку українців Росії, здебільшого етнічно-демографічного характеру, містять лише окремі фрагменти національно-культурного життя українців у різних регіонах Російської Федерації і зокрема Кубані. І лише праця О.Сушко частково окреслює мобілізацію українських учителів у місця компактного проживання українців на території РСФРР [22].

На динамічності звертання до цієї проблематики насамперед вплинуло те, що за роки незалежності України з'явилася реальна можливість активного дискутування окреслених проблем української діаспори та її зв'язків з Україною на численних зібраннях науковців, громадських і політичних діячів України та діаспори. Все ж, сучасна історіографія нараховує ще досить мало праць з даної проблеми. Автор намагається доповнити наявну українську історіографію своїм баченням проблеми культурного життя українців Кубані.

Станом на 1926 рік в Російській Федерації нараховувалося близько 7 млн. українців. Найбільшим регіоном компактного проживання українців був Північний Кавказ – близько 3.4 млн. чол. Зокрема, в Кубанському окрузі мешкало 915402 українців, або 61,5% від кількості населення, у Донському – 498287 (44%), в Армавірському – 305126 (32,1%), у Ставропольському – 245753 (38,8%), в Сальському – 207195 (43,9%), у Північно-Донецькому – 206520 (55,1%), у Терському – 194093 (30,2%), у Таганрозькому – 191771 (71%), у Чорноморському – 103991 (35,7%), у Майкопському – 94301 (28,6%), у Шахтинському – 70786 (13,1%) [13, с. 110].

Компактність проживання українського населення у Північнокавказькому регіоні створювала умови і одночасно висувала вимогу національно-культурних перетворень, про які наголошувалось на Х з'їзді РКП(б). Висунуті положення політики коренізації конкретизувалися у рішеннях XII з'їзду РКП(б), де зверталась увага на необхідність прийняття спеціальних законів, котрі забезпечували б вживання рідної мови у всіх державних органах, законів, які б переслідували і карали б порушників прав національних меншин.

У межах компактного проживання українців ця політика отримала назву "українізація". Вона знайшла відгук за межами України на території СРСР, де українці прагнули задовольнити свої національно-культурні потреби, основою яких виступала рідна мова [13, с. 111].

З періодичних видань 1920 років дізнаємось: "... головною культурною силою та виконавцем українізації на Кубані було вчительство. В школі були закладені основні підвалини і через школу, за допомогою вчительства – українізація хоч і помалу, але поширювалася в маси. На 1927 рік на Кубані в справі українізації є деякі досягнення. Збільшилась кількість українських шкіл, просувається в маси українська газета, створюють українські лікнепи і хати-читальні. Проте, тут не обходиться і без перешкод. Часто школи не мають української бібліотеки і дітям поза межами школи доводиться читати лише російські книжки. До цього, ще й кадр робітників в українських школах не дуже кваліфікований і часто в українських школах навчання проводять російською мовою. Тому, для вирішення цих проблем потрібна і допомога органів освіти УСРР" [27, с. 4].

У зв'язку з неодноразовими заявами, що надходили до НКО та до редакцій центральних українських часописів з різних кутків РСФРР про ігнорування та неухважне ставлення місцевих органів Наросвіти до культурних проблем українського населення, Колегія НКО УСРР вжила низку заходів в рамках

постанови “Про задоволення культосвітніх потреб українського населення, що живе на території РСФРР та інших союзних республік”. Для виявлення дійсного стану культосвітньої роботи серед українського населення РСФРР, на Колегії НКО УСРР заслухано інформаційну доповідь “Про стан та подальші плани культосвітньої роботи серед українців РСФРР”. Для кращого задоволення культурних потреб українського населення в РСФРР, НКО УСРР передбачав конкретні заходи для допомоги НКО РСФРР в обслуговуванні українського населення. Ця робота мала проявитись в наступному:

1. При розподілі випускників Вищих навчальних закладів (ВНЗ) УСРР, переважно педагогічних, виділяти щорічно, на прохання НКО відповідних республік, певну кількість робітників для українських культосвітніх установ, що зменшить потребу у забезпеченні кадрами;

2. Забронювати певну кількість місць у ВНЗ УСРР усіх типів для українців з РСФРР, забезпечивши їх стипендіями, як за рахунок республік, що командирують, так і за рахунок стипендіального фонду УСРР;

3. Запропонувати Державному Видавництву України (ДВУ) та іншим видавництвам організувати, за погодженням з НКО відповідних республік, продаж української літератури в місцевостях скупчення компактних мас українського населення;

4. Редакціям усіх науково-літературних та педагогічних журналів залучити до участі українських кореспондентів із РСФРР;

5. Укрнауці, зокрема Всеукраїнській Академії Наук, передбачати у своїх планах науково-дослідницьку роботу в справі вивчення історії, діалектів, побуту та економіки українців, що живуть за межами УСРР;

6. Забронювати на Всеукраїнських з'їздах, що їх скликає НКО УСРР, певну кількість місць для працівників освіти – українців інших союзних республік;

7. НКО УСРР брати участь в усіх з'їздах та нарадах по справах культосвітньої роботи серед українців, що їх буде скликано НКО відповідних союзних республік;

8. Щоб ознайомити населення УСРР зі станом роботи серед українського населення інших республік, на сторінках усіх періодичних та щоденних українських видань систематично висвітлювати питання освітньої роботи серед українців, для чого відвести в пресі окремі сторінки;

9. Вжити заходів для розповсюдження української преси серед українського населення, що покращить ознайомлення його зі станом культурного процесу в Україні та завдання й перспективи в цій справі [29, арк. 292].

На підставі аналізу матеріалів з місць, НКО РСФРР запропонував всім місцевим органам освіти переглянути свої плани у цьому напрямку і внести корективи для задоволення культурно-освітніх потреб населення нацменшостей та скласти нові операційні плани. Останні мали погоджуватись в НКО РСФРР не пізніше, як 1-го січня 1928 р. В цьому ж таки об'їзникові НКО РСФРР намітив конкретні заходи у справі проведення культосвітньої роботи серед українського населення, а саме:

1. Переведення на рідну мову політустанов регіонів з українським населенням, що розмовляють рідною мовою, згідно з особливим планом;
2. Постачання всім хатам-читальням та бібліотекам регіону української літератури;
3. Видання українською мовою місцевої газети та передплата і поширення серед населення достатньої кількості журналів українською мовою;
4. Забезпечення у шкіл, що обслуговують українське населення, учителями-українцями, що добре володіють українською мовою;
5. Організація літніх педагогічних курсів для підготовки таких учителів, щоб покращити викладання рідною мовою;
6. Відкриття українських відділів при педтехнікумах, або національних технікумів та одно- і дворічних педкурсів;
7. Видання через Центральне видавництво та інші видавництва підручників та навчальних посібників для місцевих українських шкіл [29, арк. 293].

Наприкінці 1920-х років урядом УСРР приймаються постанови про шефство над регіонами з компактним проживанням українського населення Північного Кавказу, Далекого Сходу, Казахстану тощо. Активність у цьому напрямі проявила і Спілка робітників освіти України, що організувала цю роботу на місцях. Ставилися окремі завдання у галузі мистецтва, кіно, науково-дослідної роботи, книгодрукування. Однією з форм конкретної допомоги своїм братам була підготовка кадрів культурно-гуманітарного профілю – педагогів, журналістів, медичних працівників та працівників мистецтв, які надсилались в регіони компактного проживання українців [22, с. 162].

Державні та громадські структури Поділля також не залишились осторонь. Так, в середині 20-х років забезпечували українські школи РСФРР підручниками, брали участь у підготовці кадрів. До кандидатів, що бажали отримати посаду в українських школах крім загальних вимог (освіта, кваліфікація), ставилися ще й такі: а) вони повинні добре володіти як українською, так і російською мовами; б) мати педагогічний стаж не менше двох років. Крім того бажано, щоб кандидат був знайомий з місцевими умовами того району, де хоче отримати вчительське місце [28, с. 3].

Вже на початку 1930 року профспілками та органами освіти Поділля була розгорнута кампанія по забезпеченню українських шкіл вчителями Російської Федерації і зокрема Північного Кавказу. Перша партія мобілізованих на Північний Кавказ з різних регіонів України склала 20 чоловік, в тому числі 5 вчителів з Поділля, а саме: Швач Я.М., Рожковський Е.Г., Кошмак Д.М. Сидячук І.В., Лапчинський О.С. [30, арк. 27].

Друга партія мобілізованих склала 36 осіб – 11 з Поділля. Так, вчитель Балинської семирічної школи Стельмах Петро Павлович у заяві від 7 грудня 1930 року писав: “З 2-го курсу педагогічного технікуму я одержав право на вчителювання в школах молодшого концентру – я вчителюю вже третій рік. Зараз працюю в молодшому концентрі Балинської 7-ми річної трудової школи на Поділлі. Прочитавши в газеті “Народний Учитель” про допомогу братнім

республікам освітянами України, прошу ВУК спілки “Робос” мобілізувати мене до Північного-Кавказу в одну з українських шкіл молодшого концерну” [30, арк. 15].

В Павловський район Кубанського округу був мобілізований Гаврилук Іван Федорович, який у заяві від 2 грудня 1930 р. писав: “Працюючи на посаді вчителя Грицьківської Української школи з 1917 року аж до цього часу, я маю бажання переміняти місце роботи, вчителювання в інші райони, а саме за інформацією, що ВУК набирає вчителів українців для Північного Кавказу, а тому я добровільно бажаю перевестись на вчительську роботу до Північного Кавказу в одну з українських шкіл, про що прошу дати мені дозвіл на переїзд, можливо за рахунок ВУКу. Відомості про себе подаю такі: одна душа, рік народження 1895, член спілки з 1921. Про висновки сповістіть на адресу: пошта Смотрич на Кам'яниччині, с. Грицьків, Смотрицького району” [30, арк. 88].

На Північний Кавказ до 10 грудня 1930 року потрібно було мобілізувати 80 вчителів – мобілізовано лише 56 чоловік. Але умови, які мала забезпечити приймаюча сторона не виконувались. З листа одного з мобілізованих вчителів від 3 грудня 1930 р., який був командирований на Північний Кавказ, дізнаємось: “приїхавши на місце призначення, інспектор відповів, що у них українізації не проводилось і проводитись не буде, а тому пропонував місце у російській школі за прикладом двох попередніх українців. Я спочатку відмовився, але потім погодився працювати у російській школі, щоб дізнатись ставлення місцевого керівництва щодо українізації. Учителів направляли в окремі населені пункти в російські школи. Вимоги мої про те, щоб мені дали письмовий документ, що в них українізація не проходить і немає літератури були задоволені. Написавши про все це в РНК я змушений був повернутись (не забажавши працювати на російській мові)” [30, арк. 88]. Таких листів надходило чимало і з різних куточків Північно-Кавказького краю.

Як результат, спілка “Робос” вимагала пояснення від районного осередку освіти в м. Ростов-на-Дону по цій справі. На що була отримана відповідь: “Вчителі, які прибули з України направляються в російські школи для роботи на українській мові. Але, школи не мають підручників і не проводиться до цих пір робота на українській мові, тому по прямій роботі їх використовувати невзмож” [30, арк. 89].

Однак у зв'язку з кардинальною зміною національної політики СРСР 14 грудня 1932 року з'явилася постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР “Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західних областях”, що започаткувала й початок офіційного наступу на українізацію. У цій постанові наголошувалося, що українізація майже половини районів Північного Кавказу не впливала із культурних потреб та інтересів населення, вона характеризувалася як легковажна і небільшовицька. Українізація школи й преси, зазначалося в постанові, проводилася за повної відсутності контролю з боку крайових органів, що дало можливість ворогам радянської влади, куркулям, офіцерам, реемігрантам, учасникам Кубанської ради легально організувати спротив заходам

і завданням радянської влади. Були в цій постанові намічені і конкретні шляхи боротьби з цим: “Негайно перевести на Північному Кавказі діловодство радянських і кооперативних органів районів, що українізуються, а також газети, що ще видаються, і журнали з української мови на російську мову як більш зрозумілу для кубанців. До осені підготувати і перевести викладання в школах на російську мову” [25, с. 293].

Це була перша постанова, яка поклала початок згортанню політики коренизації, скасуванню рішень XII з’їзду ВКП(б) та інших постанов партії і уряду. Фактично під прикриттям хлібозаготівлі почався наступ на українізацію, і не просто наступ, а її знищення.

Таким чином, допомога владних структур УСРР та РСФРР у здійсненні політики українізації на Кубані протягом 1920 – початку 1930 рр. мала плідні результати. Станом на 1931 рік на Кубані діяло більше тисячі українських шкіл (тільки шкіл I ступеня було 950), 53 гуртки української мови (у самому Краснодарі 30 – гуртків), 16 педагогічних технікумів. Число учнів, які навчалися в школах рідною українською мовою, зросло з 12% у 1928–1929 навчальному році до 80% у 1931–1932 навчальному році. На українському відділі робітфаку навчалася близько сотні осіб, на українському відділенні педтехнікуму – 70, у педтехнікумі станиці Полтавської – 300 і на українському відділенні Кубанської радпартшколи – 60. Кубанський радіоцентр 40% своїх програм транслював українською мовою. Майже в кожній станиці діяв драматичний гурток, у м. Краснодарі їх налічувалося близько 10 [20, с. 152]. Діяв Північнокавказький педагогічний інститут ім. М.Скрипника, курси підвищення кваліфікації вчителів у галузі української мови, виходило 20 україномовних газет, журнали, велика кількість українських книжок, українська мова функціонувала в офіційних державних і партійних документах. Активну участь в культурно-освітній роботі серед українського населення Кубані взяло і вчителство Поділля.

Загалом, наполеглива праця освітніх та державних установ УСРР у 20-х роках ХХ ст. стала тим головним фактором, який підштовхнув відповідні адміністративні та освітні органи РСФРР до проведення досить масштабних українізаційних процесів серед українського населення, яке проживало на терені РСФРР. Вони були спрямовані на задоволення культурно-освітніх потреб українського населення Кубані в різних галузях: національне виховання, науково-дослідна робота, навчально-методична робота. Це сприяло зміцненню етнокультурної самобутності та всебічному розвитку українців в регіонах їх компактного проживання, пробуджувало національну самосвідомість українців Кубані, сприяло формуванню україномовної інтелігенції, зокрема письменницького загалу, журналістів та працівників наукових установ.

Список використаних джерел:

1. Білий, Д. Д. Малиновий Клиן: Нариси з історії українців Кубані / Д. Д. Білий. – К., 1994.
2. Білий, Д. Д. Національно-культурний розвиток українського населення Кубані 1921–1932 рр. : дис. ... канд. іст. наук / Дмитро Дмитрович Білий. – Донецьк,

1994. – 178 с.

3. Васильев, И. Ю. Украинское национальное движение и украинизация на Кубани в 1917–1932 гг. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.slavakubani.ru/read.php?id=1587&page=3>.

4. Винниченко, І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання / І. Винниченко. – К., 1994.

5. Вівчарик, М. М. Українці в світі: східна і західна діаспора / М. М. Вівчарик // Український історичний журнал. – 1993. – № 11-12. – С. 57-67.

6. Вишневецький, Б. Українці в РСФРР / Б. Вишневецький // Вісті ВУЦВКа (Харків). – 1927. – 16 квітня. – С. 3.

7. Горинь, Б. Трагедія українців Кубані / Б. Горинь. Українська діаспора в Росії: стан, проблеми, перспективи: матеріали науково-практичної конференції. Київ, 22 грудня 2003 р.: До зборів Української всесвітньої координаційної Ради. – К.: Українська Всесвітня координаційна Рада, 2004. – С. 68-74.

8. Євтух, В. Б. Закордонне українство / В. Б. Євтух. – К.: ВІК, 2005.

9. Закіров, М. Б. Урало-Сибірський регіон Російської Федерації в умовах трансформації суспільства: дис. ... канд. іст. наук / Марат Борисович Закіров. – Луганськ, 2006. – 210 с.

10. Заремба, С. З національно-культурного життя українців на Кубані 20–30 рр. ХХ ст. / С. Заремба // Київська старовина. – 1993. – № 1. – С. 94-104.

11. Заставний, Ф. Д. Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах) / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1991. – 120 с.

12. Иванцов, И. Г. Украинизация Кубани в документах комиссий внутривластной контрольной ВКП(б) 1920-е – начало 1930-х гг. / И. Г. Иванцов. – Краснодар: [б. в.], 2009.

13. Ісакова, І. А. До питання про початки національно-культурного життя українців Кубані 20-х початку 30-х років ХХ ст. / І. А. Ісакова // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 5. – С. 109-113.

14. Коваль, Р. Нариси з історії Кубані / Роман Коваль. – К., 2004.

15. Панченко, О. Розгром українського відродження на Кубані / О. Панченко. – Лос-Анджелес, 1973. – 92 с.

16. Петренко, Є. Д. Переселення козаків і селян України на Кубані (1792–1917 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Є. Д. Петренко. – К., 1997. – 206 с.

17. Польовий, Р. Кубанська Україна / Р. Польовий. – К.: Діюкор, 2004. – 304 с.

18. Попок, А. А. Українські поселення на Далекому Сході як історичний та етнокультурний феномен (кінець ХІХ – ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук / Андрій Андрійович Попок. – К., 2002. – 216 с.

19. Робота НКО в справі культурного обслуговування українського населення поза межами УСРР // Бюлетень НКО. – 1930. – № 2. – С. 4.

20. Сергійчук, В. І. “Українізація Росії”. Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923–1932 роках / В. І. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – 336 с.

21. Синиця, О. І. Українці за межами України / О. І. Синиця. – Івано-Франківськ, 2001. – 82 с.

22. Сушко, О. В. Внесок державних структур Поділля в забезпечення учителями українських регіонів Російської Федерації у 20-х рр. XX ст. / О. В. Сушко // Краснзнавство. Науковий журнал. – 2006. – № 1-4. – С. 162-163.

23. Сушко, О. В. Політика коренізації і українська діаспора Російської Федерації у 20–30-х рр. XX ст.: спроба постановки проблем / О. В. Сушко // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – Т. 8(10). – С. 373-386.

24. Терещенко, О. Українське відродження на півдні Росії / О. Терещенко // Схід. – 1998. – №6. – С. 68-73.

25. “Українізація” 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / За ред. В. А. Смоля. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 392 с.

26. Українська еміграція від минушини до сьогодення / Б. Д. Лановик, М. В. Траф'як та ін. – Тернопіль: Чарівниця, 1999.

27. Українські школи в РСФРР // Народний учитель. – 1927. – 27 червня.

28. Українці поза Україною – на Кубані // Народний учитель. – 1927. – 30 березня.

29. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО) України, ф. 166, оп. 5, спр. 16, 380 арк.

30. ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 3, спр. 268, 100 арк.

31. Чумаченко, В. Про деякі підсумки 12-річної роботи редакції єдиної на Півдні Росії української газети / В. Чумаченко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kobza.com.ua/content/view/2205/42/>.

32. Яремко, Н. О. Народнописенна культура українців Кубані (на матеріалі польових досліджень історичної Чорноморії): дис. ... д-ра мистецтвознавства / Надія Онисимівна Яремко. – Х., 2006. – 470 с.

Summary

This article analyzes the support of state and public institutions of USSR, including Padilla, as for provision Ukrainian villages in Kuban with teachers.

Key words: Ukrainians, Soviet 'localization policy', teacher, mobilization, USSR, Podolia, RSFRR, northern Caucasia, Kuban.

Одержано 24 квітня 2013 року